

Płonka-Syroka, Bożena

Międzynarodowa Konferencja Naukowa pt. "Higiena i judaizm", Drezno 25 listopada 1994

Medycyna Nowożytna 2/1, 162-169

1995

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Sesja wykazała duże zainteresowanie wrocławskiego środowiska naukowego historią medycyny. Obecność wielu uznanych autorytetów naukowych tego środowiska i z terenu całej Polski, przedstawicieli władz regionalnych oddziałów działających tu towarzystw naukowych, przedstawicieli izb Lekarskiej i Aptekarskiej, czynny współudział Zarządu Głównego Towarzystwa Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich i Muzeum Historycznego we Wrocławiu Oddział Arsenal pokazały, że należy organizować konferencje naukowe o tematyce historyczno-medycznej, przybliżyć ją i upowszechnić w środowisku naukowym Wrocławia.

Bożena Płonka-Syroka

Warszawa

Międzynarodowa Konferencja Naukowa pt. *Higiena i judaizm*, Drezno, 25 listopada 1994 r.

Instytut Historii Medycyny Akademii Medycznej im. Carla Gustawa Carusa w Dreźnie (połączonej z Technicznym Uniwersyteciem w tym mieście) oraz Niemieckie Muzeum Higieny w Dreźnie zorganizowały w dniu 25 listopada 1994 konferencję naukową, poświęconą związkom judaizmu z higieną i medycyną na przestrzeni dziejów. Przygotowane referaty obejmowały okres od czasów starożytnych do drugiej wojny światowej. Obrady toczyły się w sali Muzeum Higieny. Towarzyszyła im połączona ze sprzedażą ekspozycja książek o tematyce związanej z tematem konferencji.

Obrady otworzył dyrektor Instytutu Historii Medycyny prof. dr hab. Albrecht Scholz, mówiąc o roli kultury żydowskiej oraz lekarzy pochodzenia żydowskiego w kształtowaniu niemieckiej kultury medycznej. Podkreślił szczególnie innowacyjną rolę lekarzy żydowskich w nowych gałęziach medycyny, które rozwijały się w XIX stuleciu, jak np. dermatologia, higiena, medycyna społeczna. Prof. Scholz na zakończenie wystąpienia powitał przybyłych gości zagranicznych – prof. Juliusa Kahlebacha, rektora Akademii Judaistycznej z Heidelbergu, prof. Otokara Kleina i dra Petera Svobodnego z Wydziału Lekarskiego w Pradze oraz przedstawicielkę Instytutu Historii Nauki PAN. W obradach uczestniczyło ponad 100 przedstawicieli instytutów naukowych z całej Niemiec.

Drugie przemówienie powitalne wygłosił dr Martin Roth, dyrektor Muzeum Higieny w Dreźnie. Zwrócił uwagę na wpływ prze-

pisów religijnych normujących życie codzienne wyznawców judaizmu na rozwój pojęć higienicznych w Europie. Wzorce życia codziennego przenikały do kultury narodów europejskich, szczególnie w ośrodkach promieniowania kultury żydowskiej, do których zaliczył np. Wiedeń, Pragę i in. Mówca przypomniał, obok wzorców pozytywnego współuczestnictwa społeczności chrześcijańskiej i żydowskiej w tworzeniu kultury europejskiej, także antysemityzm i tragedię Holocaustu, o których to zjawiskach – szczególnie w Niemczech – nie powinno się zapomnieć. Wątek ten żywo poruszył zebranych, co znalazło swój wyraz w wielu wątkach dyskusji toczonej po referatach.

Główny referat konferencji wygłosił prof. J. Kahlebach z Heidelbergu. W długim, prawie godzinnym wystąpieniu pt. Higiena w judaizmie mówił o integracji nakazów higienicznych z tradycją religijną. Już w Pięcioksięgu Mojżesza zawarto wiele przepisów dotyczących pielęgnacji ciała, postępowania z chorymi, zachowywania higieny osobistej, przygotowywania potraw. Mówca przypomniał rytualny podział żywności na czystą i nieczystą, z czym wiązały się zakazy pokarmowe. Omówił także higieniczne znaczenie postu związanego z tradycją szabatu. Poruszył też zagadnienie higieny wojskowej. Szerzej odniósł się do grupy nakazów i zakazów dotyczących higieny seksualnej. Normują one współżycie małżeńskie. Odmiennie niż w innych kulturach starożytnych, pozycja kobiety w judaizmie była stosunkowo wysoka. Dbano o jej zdrowie, ale podporządkowywano je wypełnianiu obowiązków żony i matki. Judaistyczna etyka seksualna była antyhedonistyczna. Kładła nacisk, podobnie jak cały system zaleceń higienicznych judaizmu, na obowiązek troszczenia się o zdrowie jako dobro powierzone przez Boga. Troska o nie nie mogła być jednak celem samym w sobie. Człowiek w koncepcji judaizmu jest bowiem całym swoim życiem powołany do służby, zachowanie zdrowia jest jej ważnym elementem dla umożliwienia realizacji innych wyznaczonych człowiekowi celów. Zalecenia etyczno-higieniczne podawane były w judaizmie w formie autorytatywnej, jako nakaz Boży. Postępy medycyny w okresie od zapisania Pięcioksięgu skłoniły przedstawicieli tradycji żydowskiej do podjęcia działań asymilujących niektóre dokonania powstałe poza społecznością judaistyczną, dostosowując je do podstaw judaizmu. Najbardziej znaną próbę asymilacji tradycji grecko-rzymskiej oraz arabskiej podjął Mojżesz Majmonides, dokonując recepcji tej tradycji w duchu Tory. Majmonides sformułował zestaw zaleceń dotyczących higieny życia codziennego. Obejmowały one m.in. takie nakazy, jak poniżej wymienione: 1. należy pić tylko

w wypadku odczuwania pragnienia, 2. należy spożywać posiłki regularnie, 3. należy jeść zawsze znane i czyste potrawy, 4. przy jedzeniu należy przyjmować mało płynów, 5. należy gotować wodę przeznaczoną do picia, 6. nie spożywać pokarmów zbyt obfitych, 7. należy spać 8 godzin, 8. należy wieść aktywne życie, 9. nie wolno spać zbyt długo itp. Zalecenia Majmonidesa w postaci prostych reguł higienicznych zostały wprowadzone w życie społeczności judaistycznej średniowiecza.

Zasady higieny w judaizmie podporządkowane były ogólnej koncepcji człowieka i jego miejsca w świecie. W medycynie żydowskiej to Bóg uznawany jest za najlepszego lekarza. Celem życia człowieka jest służba Bogu, który obdarza ludzi zarówno zdrowiem, jak i chorobą. Człowiek zobowiązany jest aktywnie zabiegać o zdrowie i zapobiegać chorobom, jeżeli jednak już się one pojawią uważane są za wyraz woli Bożej co do danej osoby. Człowiek winien więc z pokorą przyjmować cierpienia, szczególnie przewlekłe. Ważnym elementem etyki zdrowotnej judaizmu jest nacisk położony na obowiązek pomocy i opieki udzielanej chorym. Społeczne nastawienie etyki zdrowotnej judaizmu znalazło wyraz w wielu inicjatywach praktycznych o charakterze charytatywnym, profilaktycznym i in. Prof. Kahlebach przedstawił na zakończenie swego wystąpienia badania statystyczne z lat 1870–1933 obejmujące społeczność żydowską żyjącą w zwartych skupiskach między społecznością chrześcijańską (m.in. Londyn, Wiedeń, Praga, Szczecin). Badania te wykazały znaczące statystycznie różnice w zachorowaniach m.in. na choroby weneryczne, nowotworowe, psychiczne w obu społecznościach – społeczność żydowska wykazywała znacząco niższe wskaźniki zachorowań (np. rak sutka występował do 20 razy rzadziej). Uzyskane wyniki skłaniały do wyciągania wniosków idących w dwóch kierunkach. Z jednej strony różnice wiązano z przestrzeganiem nakazów higienicznych judaizmu, z drugiej ze specyfiką rasową Żydów. Zauważono, że w ośrodkach, w których postępy asymilacji społeczności żydowskiej były szczególnie wyraźne (np. Wiedeń, Londyn), różnice we wspomnianej statystyce wykazywały tendencje malejącą. Referent podkreślił, że omawiane badania zadają kłam tezom hitlerowskiej propagandy, przedstawiającej Żydów jako roznosicieli chorób społecznych i źródło skażenia rasy aryjskiej. Prof. Kahlebach ukazując zagadnienie związków religii, higieny i medycyny podkreślił, iż judaizm zintegrował je w jeden system regulatywny, podbudowany moralnie przez zasady religii żydowskiej. Zwrócił także uwagę na fakt, iż XIX- i XX-wieczne nauki przyrodnicze (np. bakteriologia) potwierdziły racjonalność wielu

wywodzących się z judaizmu zaleceń higienicznych, którym dawniej przypisywano jedynie znaczenie kultowe.

Wystąpienie prof. Kahlebacha wzbudziło żywe zainteresowanie, co znalazło wyraz w dyskusji. Podkreślano zadziwiająca zgodność niektórych zakazów i nakazów higienicznych judaizmu ze współczesnym stanem wiedzy. W kontekście różnic w zachowalności w społeczności żydowskiej i chrześcijańskiej pojawił się problem definicji i samego istnienia rasy żydowskiej, tak mocno eksponowany w propagandzie nazistowskiej. Wskazano, że religia żydowska nie zna pojęcia rasy, identyfikacja kulturowa nie jest równoznaczna z antropologiczną. Istnieją różnice między Askenazyjczykami, Sefardyjczykami czy Falaszami, także we współczesnym Izraelu trudno jest kierować się wyłącznie kryterium antropologicznym. Faszystowska koncepcja rasy żydowskiej nie znajduje w świetle współczesnych badań naukowego uzasadnienia.

Drugi referat wygłosił dr Falk Wiesemann z Düsseldorfu. Tematem jego wystąpienia były wystawy higieniczne w Niemczech poświęcone związkowi higieny i judaizmu. Mówca przedstawił m.in. drezdeńskie wystawy Karla Lingnera i Grunwalda (z końca XIX w. i z 1911), a także wystawę z 1914 r. o charakterze apologetycznym wobec judaizmu. Omówił także wystawę z 1926 zorganizowaną w Düsseldorfie. Wystawy te obiektywnie podkreślały duży wkład kultury żydowskiej do rozwoju higieny i medycyny europejskiej i niemieckiej. Odbiegały one od propagandowych ekspozycji z lat 1933–1945 przedstawiających to zagadnienie w duchu nazistowskim. Referent przypomniał także powojenne wystawy w Dreźnie i Düsseldorfie, ukazujące problem związków higieny i medycyny z kulturą judaistyczną w sposób obiektywny.

I to wystąpienie wzbudziło żywą dyskusję. Obiektywny wkład lekarzy pochodzenia żydowskiego, szczególnie po roku 1848, w rozwój medycyny europejskiej był znaczny, szczególnie w niektórych specjalnościach. Analizowano czynniki, które złożyły się na to zjawisko. Podkreślano nasilenie tendencji asymilacyjnych we wspólnocie żydowskiej w 2 poł. XIX w., przechodzenie wielu Żydów na protestantyzm i włączanie się przez nich do życia społeczności akademickich, co wiązało się z przenoszeniem własnych tradycji kulturowych do badań naukowych i przedsięwzięć praktycznych.

Wiele kolejnych referatów podjęło właśnie powyższe zagadnienie. Trzeci i czwarty referat konferencji poświęcone zostały uczyńnym pochodzenia żydowskiego, twórcom nowoczesnej fizjologii i higieny czeskiej. Dr Peter Svobodny z Pragi przybliżył sylwetkę profesora Izydora Soyki – ucznia Maxa Pettenkofera, założyciela

Instytutu Higieny na Uniwersytecie Niemieckim w Pradze, zaś prof. Otokar Klein przedstawił praską szkołę higieniczną z 2 poł. XIX w., wśród której założycieli na sześciu twórców pięciu badaczy było pochodzenia żydowskiego. Oba referaty ukazały twórczenie się podstaw czeskiej fizjologii w kręgu oddziaływań monachijskiego i berlińskiego ośrodka naukowego.

Referat dr Corneli Essner-Conte z Berlina poświęcony był problemowi identyfikacji rasowej i kulturowej Żydów. Autorka omówiła badania prowadzone na ten temat w latach 1871–1918. Postępująca asymilacja spowodowała, że pojawił się problem Żydów, identyfikujących się religijnie i kulturowo z judaizmem, pozbawionych natomiast cech antropologicznych identyfikowanych z rasą żydowską. Pojawiło się także zjawisko występowania osób nie identyfikujących się z judaizmem, posiadających jednak cechy antropologiczne związane z pochodzeniem żydowskim. Problem aryjskości szczególnie nasilenie wzbudził w Niemczech w związku z nazizmem. W latach 1933–1945 władze prowadziły aktywną politykę propopulacyjną w obrębie „rasy aryjskiej”, związaną z eksterminacją ras uznanych za niższe. Było to praktyczne wdrożenie idei darwinizmu społecznego i neomaltuzjanizmu. Autorka uznała koncepcje antropologiczne i medyczne okresu hitlerowskiego za przykład całkowitego złamania reguł obiektywizmu naukowego i podporządkowania wniosków naukowych z góry powziętej idei, naginania perspektywy badawczej do ideologii. Tezy propagandy antysemitycznej, uznającej Żydów za nosicieli chorób i źródło skażenia rasy aryjskiej, nie znajdowały żadnego uzasadnienia w faktach – nie istnieje bowiem ani rasa aryjska, ani rasa żydowska, ani statystyki nie potwierdzały szczególnie złego stanu zdrowia Żydów w przededniu Holocaustu.

I to wystąpienie spotkało się z żywą dyskusją. Problem darwinizmu społecznego i neomaltuzjanizmu – teorii zrodzonych w Anglii, lecz właśnie w Niemczech pedantycznie wprowadzanych w życie, stał się przedmiotem głębokiej refleksji zebranych. Zastanawiano się nad uwarunkowaniami tego zjawiska. Przy całym podobieństwie etapów rozwoju gospodarczego i kulturalnego Anglii i Niemiec w XIX i XX w. i wyprzedzaniu Niemiec przez Anglię, antysemityzm praktyczny nie przybrał na wyspach brytyjskich tak patologicznych rozmiarów, jak w Niemczech. Dla uczestników konferencji nazizm i antysemityzm nadal stanowią ważny problem moralny, traktowany nie tylko w kategoriach winy ojców, ale i badań socjologicznych, z których wnioski nie są dla współczesnych Niemców przekonywające, ze względu na niemożność zrozumienia nie tylko motywów, ale i możliwości praktycznej re-

alizacji patologicznych idei nazizmu, które nadal są przedmiotem rozważań. W dyskusji często pojawiał się problem psychologii tłumu, zbiorowej patologii umysłowej i oportunistów elit intelektualnych.

Kolejne referaty podejmowały ponownie temat udziału lekarzy żydowskiego pochodzenia w rozwoju medycyny. Dr Chris-Petra Heidel z Drezna przedstawiła sylwetki Juliusa Mischa i Alfreda Cohna – twórców podstaw koncepcji stomatologii społecznej, zaś dr Wolfgang Kircher z Marburga przypomniał trzeciego pioniera tej specjalności – profesora Alfreda Kantorowicza. Oba referaty ukazały przemianę koncepcji dentystyki, jej rozszerzenie poza zabiegi lecznicze na zagadnienia profilaktyki społecznej i organizację praktycznej pomocy stomatologicznej w skali społecznej.

W dyskusji podniesiono, że postrzeganie społecznego kontekstu wiedzy medycznej jest charakterystyczne dla wielu przedstawicieli nauki żydowskiej, którzy wychodzą zwykle poza wąskie pojmowanie zagadnień praktycznych. Wskazano także na częste podejmowanie przez lekarzy pochodzenia żydowskiego różnorodnych inicjatyw społecznych i charytatywnych, motywowane kulturowo.

Dr Thomas Schlich ze Stuttgartu zajął się w swoim referacie problemem zawartych w judaizmie przepisów rytualnych dotyczących pożywienia i ich medyczną interpretacją podejmowaną w latach 1820–1920. Referent zwrócił uwagę na tendencje modernizacyjne w XIX-wiecznym judaizmie. Poszukiwanie racjonalnego uzasadnienia dla nakazów religijnych stało się inspiracją cennych badań.

Dr Susanne Hahn z Drezna przedstawiła sylwetkę kolejnego żydowskiego lekarza, dra Hermana Cohna z Wrocławia, pioniera higieny szkolnej w Niemczech. Z inicjatywy dra Cohna wprowadzono w szkołach gabinety lekarsko-higieniczne i objęto akcją profilaktyczno-oświatową całą uczącą się młodzież. Autorka zwróciła uwagę na silną opozycję lekarzy chrześcijańskich przeciw tej inicjatywie, podkreślających naruszenie zasad wolnej konkurencji zawodowej przez tworzenie gabinetów szkolnych i zarzucających władzom protekcję dla lekarzy żydowskich w zatrudnianiu w charakterze lekarzy szkolnych.

Dr Ingrid Kästner z Lipska poświęciła swój referat wątkom literackim. Ukazała sylwetkę lekarki – Żydówki Rebeki, bohaterki powieści romantycznej Waltera Scotta pt. *Ivanhoe*. Referentka podkreśliła odmiennność stereotypu literackiego Żyda w literaturze niemieckiej XIX wieku od wątku antysemitowskiego obecnego w propagandzie nazistowskiej, wskazując na posługiwanie się przez

literaturę hitlerowską stereotypem, sztucznie wykreowanym przez propagandę, odmiennym od tradycji kulturowych literatury europejskiej.

Dr Reiner Nabelak z Berlina powrócił w swoim referacie do problemów poruszanych przez prof. Kahlebacha. Wystąpienie swoje poświęcił problemom higieny seksualnej w dziele Mojżesza Majmonidesa. Wykazał, że koncepcja seksualizmu u Majmonidesa powiązana była ściśle z nakazami religii. Życie płciowie człowieka powinno podlegać ścisłej regulacji, tak jak i inne aspekty życia codziennego. Powinno być określone przez zasady moralności i higieny, co daje podstawę wartościowania postaw i zachowań seksualnych na naturalne i *contra naturam*. W ten sposób normowali te zagadnienia już Hipokrates i Galen, u Arabów Awicenna, Rhazes i Awenzo. Etyka seksualna Majmonidesa jest antyhedonistyczna, nawiązuje do treści Miszny i Tory. Dokonując transpozycji dokonań Greków i Arabów Majmonides wykroczył poza wymiar medyczny i etykę starożytności klasycznej oraz Koranu.

Dwa ostatnie referaty poświęcono medycynie społecznej. Prof. Albrech Scholz z Drezna omówił wkład wybitnych dermatologów pochodzenia żydowskiego w zwalczanie chorób wenerycznych w Niemczech. W 2 poł. XIX w. choroby weneryczne szerzyły się wśród proletariatu, ok. 20% nowo rejestrowanych zachorowań stanowiła kiła. W tej sytuacji grono wybitnych dermatologów (m.in. A. Neisser, J. Jadasohn, A. Blaschko, A. Galewski) powołało komitet do zwalczania syfilisu (DBDG), który aktywnie działał do 1933 r., kiedy został zreorganizowany na zasadach narodowosocjalistycznych.

Dr Christian Kolski z Berlina przybliżył postać dra Oscara Lassara, założyciela Niemieckiego Towarzystwa Kąpieli Ludowych. Dr Lassar opracował samodzielnie założenia techniczne problemu objęcia całej ubogiej ludności kąpielami raz w tygodniu. Rozesłał ankietę do wszystkich lekarzy niemieckich, na podstawie której oszacował liczbę osób objętych programem na 31 milionów. Lassar założył, że tę liczbę ludzi powinna obsługiwać ściśle obliczona liczba kąpielowych w stosunku 1 do 30 tys. osób. Ustalił ceny (25 fenigów za kąpiel z użyciem ręcznika, 20 fenigów za użycie prysznica itp.). Szczegółowy program został w 1899 r. wprowadzony w życie.

W dyskusji po ostatnich referatach podkreślano żywe zaangażowanie lekarzy pochodzenia żydowskiego w działania profilaktyczne. Podkreślono też, że aktywność ta znalazła obiektywne uznanie środowiska lekarzy niemieckich. Np. wśród niemieckich

dermatologów było bardzo niewielu członków NSDAP, zaś ci, którzy wstąpili do tej partii, wykazywali niskie kwalifikacje zawodowe.

Drezdeńska konferencja naukowa wykazała duże zainteresowanie środowiska niemieckich historyków medycyny problematyką judaistyczną. W obradach uczestniczyło ponad 100 osób, w dyskusjach po referatach brało udział liczne grono osób. Wysoki poziom referatów pozwala zaliczyć tę konferencję do ważnych wydarzeń niemieckiej historii medycyny. Można by co najwyżej mieć pretensje do organizatorów za pewien brak konsekwencji w doborze kolejności referatów, co powodowało powrót – szczególnie w dyskusji – do zagadnień już wcześniej omawianych i nie pozwalało zarazem ich wyczerpać w nadziei na szczegółowe omówienie w kolejnych zapowiadanych w programie referatach.

Maria Kordas

Wrocław

Konferencja naukowa *Historia medycyny i ochrony zdrowia Grodzieńszczyzny* poświęcona 125-leciu Towarzystwa Lekarzy Grodzieńskiej Guberni. Grodno 2–3 lutego 1995 r.

Przez 2 dni Państwowy Instytut Medyczny w Grodnie gościł historyków medycyny z Białorusi, Litwy, Polski, Rosji i Ukrainy. Spotkanie zostało zorganizowane przez Ministerstwo Ochrony Zdrowia Republiki Białorusi, Państwowy Instytut Medyczny i Naukowe Towarzystwo Historyków Medycyny z Grodna.

Dorobek naukowy opublikowany w materiałach konferencji „Historia medycyny i ochrony zdrowia Grodzieńszczyzny” (Grodno 1995 r.) to streszczenia 136 referatów podzielonych na 4 grupy tematyczne:

- 1) towarzystwa medyczne i dobroczynne (13 referatów),
- 2) historia Grodzieńskiego Instytutu Medycznego (42),
- 3) inne zagadnienia historii medycyny (13),
- 4) historia medycyny i ochrony zdrowia Grodzieńszczyzny (68).

W pierwszym dniu konferencji, po interesującym koncercie muzyki klasycznej, odbyły się dwie sesje obrad, na których wygłoszono następujące referaty:

Historia medycyny i towarzystwa medyczne pod przewodnictwem J.M. Rektora prof. D. A. Masłakowa i Prorektora ds. Nauki prof. M. W. Borisjuka.